

Koordinirane rečenične strukture s veznicima a i i

Palašić, Nikolina

Source / Izvornik: **Jezikoslovlje, 2022, 23., 301 - 315**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.29162/jez.2022.12>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:597318>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

UDK 811.163.42:367.335

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćen za tisak 19. 11. 2022.

<https://doi.org/10.29162/jez.2022.12>

Nikolina Palašić
Filozofski fakultet Rijeka

Koordinirane rečenične strukture s veznicima a i i ¹

Iako se koordinirane rečenične strukture u svom najjednostavnijem obliku shvaćaju kao određenim veznikom (simetrično) povezane sastavnice, koordinacija je daleko kompleksniji fenomen. Istraživanja su od početaka generativne teorije naovamo pokazala da koordinacija ne znači nužno simetričnost, a u pitanje se dovode i neke druge tvrdnje koje se obično uzimaju kao razlikovni element između koordiniranih i subordiniranih struktura. U ovom će se radu razmatrati koordinacija realizirana veznicima i i a^2 te specifičnosti koje proizlaze iz strukturnih i semantičkih odnosa među koordinandima povezanim tim veznicima. Pritom ćemo se posebice osvrnuti na pojam elipse u koordiniranim rečeničnim strukturama te takozvanom „podizanju desnoga čvora“, koje se ostvaruje u nekim eliptičnim strukturama (npr. *Ivana kuha, a Marko pije kavu*). U tom će se smislu razmišljati o kriterijima prema kojima je u određenim koordiniranih rečenicama elipsa moguća, dok u drugima nije te će se pokušati odrediti razlozi za takvu diferencijaciju.

Ključne riječi: koordinacija, veznik i , veznik a , elipsa, podizanje desnog čvora

¹ Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-1813 1140.

² Veznici i i a različiti su tipovi veznika u hrvatskom jeziku, međutim postoji broj relevantnih istraživanja u engleskom i njemačkom jeziku (još od početka generativne teorije naovamo) koja su usmjerena na koordinaciju temeljenu na vezniku *and/und*. Budući da je velik broj zaključaka o koordinaciji primjenjiv i na sintaksu hrvatskoga jezika, ovdje smo željeli ispitati postoje li ipak određena strukturna ili semantička ograničenja, odnosno specifičnosti, s obzirom na činjenicu da je u hrvatskom jeziku riječ o dvama veznicima.

1. O simetričnosti i semantici koordiniranih rečeničnih struktura

Koordiniranom rečeničnom strukturom u najjednostavnijem smislu smatramo dva ili više koordinanda povezana koordinativnim veznikom.³ Koordinacija – pa onda i veznici koji služe za ostvarivanje takva odnosa – jedan je od načina za proširivanje niza konstituenata unutar jedne rečenice do potencijalno neograničene dužine, pa je stoga ona jedan od izvora produktivnosti i kreativnosti imanentne prirodnom jeziku. S druge pak strane koordinacija predstavlja i način skraćivanja rečenice jer zahvaljujući simetričnim odnosima omogućuje izbacivanje određenih dijelova koji se pojavljuju u identičnom obliku.⁴ Pritom se pretpostavlja sintaktička samostalnost koordinanada, odnosno činjenica da se sastavnice povezane koordiniranim veznikom zahvaljujući svojoj formalnoj strukturi mogu preoblikovati u samostalne rečenice (usp. Pranjeković 1980: 152).

U nastavku razmotrimo neke primjere:

- 1) *Maja je na zabavi pila sok, a Ana je u klubu ispijala vino.* = *Maja je na zabavi pila sok. Ana je u klubu ispijala vino.*
- 2) *Na zabavi su pile vino, a na poslu su pile sok.* = *Na zabavi su pile vino. Na poslu su pile sok.*
- 3) *Ivan malo pije i puno priča.*
- 4) *Maja je prilično loša u vožnji, a Ana u matematici.*⁵

³ Literatura o koordiniranim rečeničnim strukturama vrlo je ekstenzivna, a neke općenite informacije o koordinaciji i njezinoj problematici već smo iznijeli u Palašić 2018, pa ih ovdje zbog prostornih ograničenja nećemo ponavljati. Za detaljnije uvide od novije literature ovdje upućujemo primjerice na Lehmana (1988), Blakemore i Carston 2005; Hartmann 2000; Haspelmatha 2004; Pasch et al. 2003; Schwabe i Zhang 2000, Zhang 2009 te Belaja i Tanackovića Faletara 2020.

⁴ Iako su se kao zaseban problem u generativnim pristupima pojavile relativno kasno u usporedbi s drugim gramatičkim područjima, koordinirane su rečenične strukture, posebice otkako se njihovom problematikom počeo baviti Chomsky, potvrdile svoju važnost u gramatičkim opisima. Upravo je Chomsky (1957: 36) koordinirane rečenice s veznikom *i* definirao na sljedeći način: „Ako su S1 i S2 gramatički ispravne rečenice te se S1 od S2 razlikuje samo u tome što se u S1 pojavljuje X gdje se u S2 pojavljuje Y (tj. S1 = ...X..., S2 = ...Y...), pri čemu su X i Y konstituenti istoga tipa u S1 i S2, onda je S3 rečenica nastala kao rezultat zamjene X-a u S1 sljedećom formulom: X + i + Y (tj. S3 = ... X + i + Y...)“ (aut. prev.).

Navedena definicija opisuje međusobni odnos koordinanada: oni moraju biti istoga tipa, a zajedno opet tvore zaseban tip, pri čemu se istovrsni elementi mogu ispustiti.

⁵ Belaj i Tanacković Faletar (2020: 110) ovakav tip elipse objašnjavaju kao implicitnu negaciju, drugim riječima eksplicirana bi negacija sadržana u drugom koordinandu glasila: *a Ana nije loša u vožnji, nego u matematici*. Načelno se slažem s pojmom implicitne negacije koji opisuju autori, iako se tu može dodati da je implicitna negacija jedno od mogućih implicitnih značenja. Naime moglo bi se reći da tu postoji i određena implicitna gradacija, u smislu tvrdnje *Ana nije toliko loša u vožnji koliko u matematici*, čime se onda dokida značenje da Ana nije loša u vožnji.

U primjerima 1) i 2) vidimo klasične primjere onoga što nazivamo simetrijom u koordinaciji, dok u ostalim primjerima uočavamo određenu karakteristiku koja na neki način narušava simetričnost sastavnica s lijeve i desne strane veznika. U nastavku ćemo se baviti pitanjem na koji se način ta simetričnost „narušava“. Tim se narušavanjem dobiva određena asimetričnost, pri čemu naglašavamo da je riječ pritom o sintaktičnoj asimetričnosti, dok je simetričnost svakako zadržana na drugim razinama (primjerice na pragmalingvističkoj i kognitivnoj). Kognitivno se tumačenje takve asimetričnosti koja se javlja u strukturama s veznikom *i* tumači kao simetričnost u smislu „obostrane ostvarenosti u jedinstvenim činjeničnim okvirima“ (više o tome u Belaj i Tancković Faletar 2020: 98 ff).

U primjerima 3) i 4) vidimo realiziranje elipse, pri čemu je u primjeru 3) u drugom koordinandu ispušten inicijalni element iz prvoga koordinanda, a u primjeru 4) finalni element iz prvoga koordinanda. O elipsi će međutim više govora biti kasnije.

Semantička je specifičnost koordiniranih struktura u tome da se koordinandi značenjski međusobno određuju (Lang 1984: 30).

Pogledajmo u tom smislu sljedeće strukture:

- 5) *Ivo je sebi kupio iPhone. Ivo je svojoj ženi kupio mobitel.*
- 6) *Ivo je sebi kupio iPhone i svojoj ženi mobitel.*
- 7) *Ivo je sebi kupio iPhone, a svojoj ženi mobitel.*

Primjeri 5) i 6) i 7) pokazuju način na koji povezivanje ishodišnih rečenica koordinacijskim veznikom donekle determinira/mijenja značenje tih rečenica u ulozi koordinanada. Dok su u primjeru 5) rečenice neutralne asercije, bez ikakve evaluativne komponente, u primjerima 6) i 7) nameće se interpretacija da *iPhone* nije mobitel.

Sljedeći primjer također pokazuje promjenu značenja kada se dvije sastavnice povežu veznikom *i*, pri čemu se u ovom slučaju određeno značenje koje se pojavljuje u jukstapoziciji gubi:

- 8) *Petar je završio u bolnici. Sletio je autom s ceste.*
- 9) **Petar je završio u bolnici i sletio je autom s ceste.* (Ovakva je rečenica značenjski nepodudarna.)
- 10) *Petar je sletio autom s ceste i završio je u bolnici.*

ili:

- 11) *Ivana je pojela ogromnu pizzu. Bila je jako gladna.*
- 12) **Ivana je pojela ogromnu pizzu i bila je jako gladna.*

Što god bio uzrok takve nemogućnosti realiziranja istog značenja u jukstapoziciji i povezivanja takvih surečenica dijelova veznikom *i*, to nikako ne može biti redosljed sastavnica jer on je isti, dakle razlozi ne mogu biti sintaktičkog karaktera. Možemo reći da su koordinirane strukture koje uključuju veznik *i* zbog svojih značenjskih karakteristika (upravo imanentne kauzalnosti) osjetljive na poredak, pa stoga zamjenjivost sastavnica bez semantičke promjene ne može biti razlikovan kriterij kada je riječ o koordinaciji..

Istražujući semantiku koordiniranih struktura, Lang (1977: 47) je došao do zaključka da bez obzira na to bila riječ o simetričnoj ili asimetričnoj koordinaciji, u takvoj vrsti sintaktičke strukture postoji izvjestan paralelizacijski učinak, koji se u osnovi svodi na to da spajanje koordinanada novonastaloj strukturi nameće istovrsnu interpretaciju spojenih koordinanada u odnosu na diskurs, dok tu „istovrsnost“, odnosno taj paralelizam koordinandi nemaju ako ih se promatra izolirano. Drugim riječima, koordinirane rečenične strukture sužavaju mogućnost interpretacije značenja koordinanada, što ukazuje na činjenicu da izvjesna homogenost koju uvjetuje interpretacija koordinirane strukture nije inherentna koordinandima, već načinu na koji su oni povezani u veću cjelinu.⁶ Lang (ibid.) pritom izdvaja tri područjaka koordinirane paralelizacije:

a) Učinak selekcije: ako su koordinandi višeznači, njihovim se povezivanjem višeznačnost ne povećava⁷, već vrijedi istovrsna interpretacija za sve uključene koordinande, odnosno ne postoje različiti načini interpretacije unutar jedne koordinirane strukture.

b) Učinak prijenosa: jednoznačni koordinand određuje interpretaciju drugih koordinanada, čak i ako su oni višeznačni.⁸

c) Učinak rekonstrukcije: zahvaljujući učincima navedenim pod a) i b) koordinirana rečenična struktura ima jedinstvenu interpretaciju čak i ako se neka ispuštanja,

⁶ U kognitivnom se pristupu koordiniranim strukturama govori o *smisaonoj nadgradnji* koju koordinandi dobivaju kada su uključeni u koordinirane strukture. Riječ je pritom o uspostavljanju odnosa kontinuiteta, koji nastaje procesom konceptualne integracije dviju jednostavnih rečenica u koordiniranu strukturu (Belaj; Tanacković Faletar 2020: 94, 95)

⁷ Primjerice uzmemo li rečenicu *Ivan voli pjevanje*, možemo je interpretirati na dva načina: *Ivan voli pjevati* i *Ivan voli kada drugi pjevaju*. Konstruiramo li od polazišne rečenice kakvu koordiniranu strukturu, primjerice *Ivan voli pjevanje, a Ana ne*, ta struktura ne bi imala četiri moguće interpretacije, već i dalje samo dvije: *Ivan voli kada drugi pjevaju, a Ana ne* ili *Ivan voli pjevati, a Ana ne*. Ne postoji interpretacija poput: *Ivan voli pjevati, a Ana ne voli kada drugi pjevaju*.

⁸ U rečenici *Kombi pretječe automobil* nije bez konteksta jasno tko koga pretječe, dakle rečenica je višeznačna. Međutim stvorimo li koordiniranu strukturu tipa *Kombi pretječe automobil, a kamion biciklista*, drugi koordinand nameće interpretaciju prvoga, odnosno uvjetuje određenje pozicije subjekta i objekta (dakako, to je vidljivo samo kada objekt u akuzativu ima semantičku oznaku *živo*).

odnosno „brisanja“ elemenata iz pojedinih koordinanada (u slučajevima elipse) ne mogu rekonstruirati.

Kako vidimo, koordinirane strukture, doduše, podrazumijevaju izvjestan paralelizam, ali unatoč tome postoje razlike u simetričnosti koordinacije u ovisnosti o vezniku kojim su koordinandi povezani. Tako primjerice koordinirane strukture nastale veznikom i ne možemo stavljati pod upitnik ako se ta upitnost ne odnosi na oba koordinanda, dok strukture povezane veznikom a dopuštaju tu asimetričnost:

15) **Ivan radi do 6 i kako će Petar kući?*

16) *Ivan radi do 6, a kako će Petar kući?*

Nadalje su u razmatranju simetričnosti koordiniranih rečeničnih struktura zanimljivi slučajevi pronominalizacije. Prvi koordinand kao cjelina može predstavljati antecedent zamjenice u drugom koordinandu, ali drugi koordinand kao cjelina ne može biti konsekvent zamjenice prvoga koordinanda (Zhang 2009: 11), odnosno nema koreferencijalnog odnosa između zamjenice u prvom koordinandu i drugog koordinanda u primjerima poput:

17) *Ana je antivakserica i ponosna je na to.*

18) *Ana je ponosna na to i antivakserica je.*

Poseban problem u proučavanju koordiniranih struktura predstavljaju oni primjeri koji u sebi imaju neku oznaku zavisnosti⁹. Takvim su se rečenicama uvelike bavili generativisti, pa je tako u njihovoj teoriji primjer rečenica s veznikom i koja ima semantičku oznaku pogodbenosti objašnjen kao „lijeva i -subordinacija“, čime se želi ukazati na to da je rečenica koja se nalazi s desne strane veznika i ovisna o rečenici s lijeve strane. Tako Culicover i Jackendoff (2005: 236) navode primjer tzv. OM-rečenice (počinju riječima *one more*)¹⁰:

18) *Popij još jednu čašu vina i ja odlazim!*

U takvih se rečenica lijevi koordinand semantički ponaša kao zavisna rečenica i cijela bi se struktura mogla parafrazirati ovako:

⁹ Lang (1984) u tom smislu razlikuje „koordiniranu konjunkciju“ i „subordiniranu konjunkciju“, pri čemu naglašava da koordinandi moraju ispunjavati i gramatički uvjet homogenosti i semantičke uvjete koji se odnose na relacije među koordinandima kako bi se nastala struktura mogla definirati kao koordinacija. Nadalje primjerice Johannessen (1998) koordinirane rečenične strukture koje imaju semantiku subordiniranosti naziva „pseudokoordiniranim strukturama“.

¹⁰ Dakako, OM-rečenice ne predstavljaju jedini primjer semantičke subordinacije u sintaktičkoj koordinaciji, pa tako možemo razmatrati i rečenice poput *Daj mi njegovu adresu i vidjet ću što mogu učiniti*; *Ivan je okrenuo ključ i automobil je odjednom upalio* i sl., no ovdje ćemo se zbog prostornih ograničenja fokusirati samo na koordinaciju sa semantičkom oznakom pogodbenosti.

19) *Ako popiješ još jednu čašu vina, ja odlazim!*

Culicover i Jackendoff (2005: 475) tvrde da u pogodbenim parafrazama takvih *lijevo subordiniranih* rečenica postoji „određena relacija u konceptualnoj strukturi“ između zavisne rečenice (koja počinje veznikom *ako*) i glavne rečenice, a ta je relacija očigledno subordinacija. Međutim u koordiniranim *OM*-strukturama također postoji ista ta konceptualna relacija, ali bez očigledne sintaktičke subordinacije. Takve koordinirane strukture imaju određena ograničenja, primjerice gube, barem u nekoj mjeri, postojeću semantičku relaciju – pogodbenost – među koordinandima ako se stave u perfekt, ako se doda još koji koordinand ili ako se koordinandi uključe u određene tipove subordiniranih struktura:

20) *Popio si još jednu čašu vina i ja sam otišla.*

21) *Popij još jednu čašu vina, vani je sunčano i ja odlazim.*

22) *Misliš da ćeš popiti još jednu čašu vina i ja ću otići.*

ali:

23) *Popij još jednu čašu vina, zapali još jednu cigaretu i ja odlazim.*

24) *Znaš da ćeš popiti još jednu čašu vina i ja ću otići.*

25) *Potruđi se, daj sve od sebe i uspjeh ćeš.*

U primjeru 20) vidimo da se pogodbenost izgubila (odnosno pretvorila se u uzročno-posljedičnu vezu, semantički vrlo sličnu relaciju), međutim ona se gubi i kod sintaktički subordiniranih pogodbenih rečenica kada se stave u perfekt. Za tezu o sintaktičkoj koordinaciji i semantičkoj subordinaciji posebno su nam zanimljivi ostali primjeri, iz kojih je razvidno da je u takvu tipu koordiniranih rečenica subordiniranost upravo semantička veličina jer se mogućnost njihova parafraziranja pogodbenim rečenicama ukida dodavanjem elemenata određenog značenja – dakle ta ovisnost nije strukturna, jer da jest, onda bi pogodbenost nestala dodavanjem bilo kojeg trećeg koordinanda, no kako vidimo u primjeru 23), postoje takozvane tripartitne strukture u kojima je pogodbenost zadržana. Jednako se tako pogodbenost ne gubi ako polazišne koordinande stavimo u bilo koju subordiniranu strukturu, već samo ako njima upravljaju glavne rečenice određena značenja, odnosno ako njima upravljaju određeni glagoli. Dapače, reći ćemo da se pogodbenost u takvim strukturama ne gubi u potpunosti, već manje ili više dolazi u prvi plan. Primjerice jače je izražena i ne ostavlja nikakve sumnje u svoje postojanje u primjeru 23) negoli u primjeru 24). Nadalje jače je izražena u strukturama u kojima se ne ponavlja subordinacijski veznik, primjerice

26) *Znaš da ćeš popiti još jednu čašu vina i ja ću otići. vs. Znaš da ćeš popiti još jednu čašu vina i da ću ja otići.*

27) *Misliš da ćeš popiti još jednu čašu vina i ja ću otići.* vs. *Misliš da ćeš popiti još jednu čašu vina i da ću ja otići.*

2. Elipsa u koordiniranim strukturama

Središnje pitanje u istraživanju elipse tiče se vrsta reprezentacije koje su uključene u pretpostavljanje neizgovorena/neeksplicirana jezičnog materijala. U tom su smislu nastala dva smjera koja se u osnovi razlikuju na temelju shvaćanja uključenosti sintakse u elipsu. Prema prvom pristupu, koji ima dugu tradiciju u generativnoj gramatici (usp. npr. Dougherty 1968, Ross 1967, Jackendoff 1971), ispušteni materijal ima sintaktičku strukturu na nekoj razini prikaza, ali gramatika mu priječi ekspliciranje na površini. U generativnoj se teoriji o elipsi u koordinaciji obično razmišljalo kao o elipsi na razini konstituenata, pa se tako primjerice rečenica *On radi noću, a danju spava* ne tumači kao koordinirana struktura s ispuštenim subjektom u drugoj rečenici, već se drugi koordinand uopće ne smatra rečenicom – on se naimeno naprosto tumači kao VP (*verbal phrase*). Dakle tu je jednostavno riječ o dvjema koordiniranim glagolskim skupinama.

U drugom se pristupu odbija tvrdnja da neeksplicirani materijal ima sintaktičku reprezentaciju te se tvrdi da postoji neki opći mehanizam koji upravlja inferiranjem značenja iz konteksta, pri čemu se u obzir uzimaju i prozodijska obilježja, odnosno govori se o brisanju identičnoga fonetskog materijala (usp. npr. Sternefeld 2006, Christ 2011).

Razmotrimo u tom smislu sljedeće:

1) *Ana i Maja dobile su brata.* = *Ana je dobila brata i Maja je dobila brata.*¹¹

Prikazani postupak naziva se *koordinacijska redukcija*, a njime se eliminiraju identični elementi i pretvaraju biklauzalnu (dubinsku) strukturu u monoklauzalnu (površinsku) strukturu (Haspelmath 2004: 38). Temeljna je motivacija za takvo tumačenje nastojanje da se koordinacija promatra kao isključivo rečenična na nekoj ishodišnoj razini, što pak slijedi dugu tradiciju filozofske logike, u kojoj se pretpostavlja jedino konjunkcija i disjunkcija propozicija, ali ne i izraza. Međutim na taj se način iz rečenične koordinacije ne mogu izvesti svi slučajevi klauzalne koordinacije:

2) *Ana i Maja su slične.* = **Ana je slična i Maja je slična.*¹²

¹¹ U ovom kontekstu ne uzimamo u obzir činjenicu da *brat* u ovim dvjema koordinandima ne mora predstavljati jednog referenta, već može biti riječ o dvjema različitim referentima.

¹² Ovakvu koordinaciju imenskih skupina Greenbaum i Quirk (1990: 274) nazivaju kombinatornom, dakle koordinacijom pri kojoj se rečenična koordinacija ne može prikazati kao koordinacija dviju rečenica. Za razliku od nje u segregatornoj je koordinaciji to moguće (npr. *Ana i Maja su liječnice.* = *Ana je liječnica i Maja je liječnica.*).

3) *Pomiješaj zajedno papar i sol.* = **Pomiješaj zajedno papar i pomiješaj zajedno sol.*

Te se rečenice ne mogu izvesti iz korespondirajućih klauzalnih struktura jer su sintaktički nepotpune. Postoje pak slučajevi u kojima se dobivaju gramatički pravilne strukture, ali se mijenja značenje:

4) *Hrvatska je zastava crvena, bijela i plava.* = *Hrvatska je zastava crvena, hrvatska je zastava bijela i hrvatska je zastava plava.*

5) *Puno ljudi vjeruje u boga i ne ide u crkvu.* = *Puno ljudi vjeruje u boga i puno ljudi ne ide u crkvu.*

Dakle u navedenim nam primjerima značenjski razlozi ne dopuštaju izravnu derivaciju iz biklauzalne polazišne strukture. Iz takvih primjera zaključujemo da jezici imaju i frazalnu koordinaciju, a ne samo rečeničnu. Ako je to slučaj, onda elipsa u koordinaciji ne može biti puko brisanje identičnoga materijala, kojim se dobiva monoklauzalna struktura kao u primjeru *Ana i Maja dobile su brata* = *Ana je dobila brata i Maja je dobila brata*.

Nadalje u primjeru:

6) *Ana je naručila sok, a Maja vino.* imamo slučaj koordinacije između struktura od kojih nisu obje konstituenti (koordinand *Maja vino* nije konstituent i razlikuje se od prvog koordinanda u tome što je ispušten glagol *naručila*).

Elipsa se u koordiniranim rečeničnim strukturama može realizirati u dvama smjerovima: tako da se u drugom koordinandu ispusti element koji je ekspliciran u prvom koordinandu ili da se u prvom koordinandu ne eksplicira element koji je iskazan u drugom koordinandu. Prvi se slučaj naziva analipsom, a drugi se slučaj naziva katalipsom. U nama najpoznatijim jezicima, primjerice engleskom, njemačkom i talijanskom najčešći tip analipse predstavlja elipsa glagola (npr. *Petar voli Anu, a Ana Davora.*) ili predikatne skupine (*Petar se pridružio orkestru prošle godine, a Ana ove.*). Budući da ta elipsa u osnovi ostavlja prazno mjesto, jaz (*gap*) između predverbalnog i postverbalnoga konstituenta, naziva se *gapping*, odnosno stvaranje jaza (Ross 1970). Za razliku od nje u slučaju katalipse najčešći je tip elipsa elemenata desne periferije prvoga koordinanda (najčešće izravnoga objekta, npr. *Ana obožava, a Iva izbjegava crno vino*) te se naziva još elipsom desne periferije ili, terminima transformacijske gramatike – podizanjem desnoga čvora (Postal 1974), dok je *gapping* uvijek medijalna elipsa.

U nastavku ćemo se posebice pozabaviti podizanjem desnoga čvora.

2.1. Podizanje desnoga čvora

Podizanje je desnoga čvora u osnovi realizacija katalipse, pri kojoj dva koordinanda dijele jedan element koji se eksplicitno pojavljuje u drugom koordinandu, odnosno na desnoj periferiji strukture.

Prema nekim tvrdnjama u derivaciju konstrukcija koje se tretiraju kao podizanje desnoga čvora nije uključen desni pomak (element je iz oba koordinanda podignut na desnu periferiju koordinirane strukture (usp. Postal 1974, Levine 1985, McCloskey 1986)), jer takva vrsta elipse ukazuje na to da ovisnost između koordinanda i nekog desno dislociranog dijela tog koordinanda ne može biti sintaktička, već pripada nekoj drugoj razini. Ideja je da se takvo ispuštanje koje površinski izgleda kao desna dislokacija nekog konstituenta opravdava fonološkim razlozima, naime riječ je o fonološkoj redukciji identičnog materijala (Hartmann 2000: 53). Ta je fonološka redukcija pak posljedica strukturiranja prema načelu *fokus-pozadina*.

Riječ je o primjerima poput :

7) *Ana je skicirala ~~stiku~~, Marko nacrtao ~~stiku~~, a Martina obojila sliku.*

na temelju čega dobijemo:

Ana je skicirala, Marko nacrtao, a Martina obojila sliku.

Ideju o tome da PDČ nije nastalo pomakom (*movement*), već redukcijom fonet-skog materijala, prvi su put iznijeli Wexler i Culicover (1980), potaknuti činjenicom da je sintaktička konstituentnost irelevantna za podizanje desnoga čvora. Drugim riječima, PDČ se može formirati ispuštanjem različitih elemenata različite dužine, pa čak i niza nekonstituenata. Kao posljedica takve elipse gramatičke karakteristike ispuštenog elementa ostaju netaknute, dakle i sintaktički i semantički integritet strukture kakva bi bila da nije bilo tog podizanja ostaje netaknut nakon PDČ-a.

8) *Ana dolazi ~~u 18 sati~~, a Marija odlazi u 18 sati.*

Nadalje se kao još jedan dokaz za to da PDČ nije nastalo pomakom navodi mogućnost tzv. *P-strandinga* (McCloskey 1986), odnosno *nasukavanja prijedloga* u tom tipu elipse, dok inače to u određenom jeziku općenito nije moguće. Nasukavanje prijedloga sintaktička je konstrukcija u kojoj se prijedlog neke prijedložno-padežne skupine pozicionira negdje drugdje, a ne neposredno uza svoj objekt; na primjer na kraju rečenice. Prijedlog se zatim opisuje kao nasukan.

9) *Mačka je ispod, a svjetiljka iznad stola.*, dok u hrvatskom jeziku ne možemo nikako reći **Mačka je stola ispod*. (Postpozicija prijedloga karakteristična je primjerice za mađarski jezik.)

Dakle kako vidimo, prijedlog u pravilu ne može doći na kraj rečenice, ali može na kraj klauze u ovakvim eliptičnim konstrukcijama. Međutim u hrvatskom je jeziku to moguće samo s prijedlozima koji nose vlastiti naglasak (dok je primjerice u njemačkom moguće sa svakim prijedlogom), dakle u hrvatskom (standardnom) jeziku ne možemo reći:

**Jelo je na i u tanjuru.*¹³

Specifično je za PDČ i to što se u nekim primjerima takve elipse krši pravilo o nedvojivosti pojedinih sintaktičkih otoka, odnosno dopušta se razbijanje struktura koje su utemeljene na određenim međuovisnostima (kao primjerice obavezne dopune).

Tako primjerice upitna riječ *gdje* zahtijeva glagolsku dopunu (*Gdje je Petar?* ili *Gdje parkiraš?*). Međutim PDČ dopušta ispuštanje glagola u prvom koordinandu, dakle dopušta razbijanje takva sintaktičkog otoka kakav čine upitna riječ *gdje* i glagolski izraz:

10) *Ivan je pitao gdje Petar, a gdje Marko popravlja svoj automobil.*, dok ne možemo reći **Ivan je pitao gdje Petar.*

Kada je riječ o konstrukcijama s kopulativnim predikatom (npr. *Gdje je Ivan*), moguća je samo analipsa:

11) *Ivan je pitao gdje je Petar, a gdje Marko.*

12) **Ivan je pitao gdje Petar, a gdje je Marko.*

PDČ ima svoje specifičnosti i s obzirom na poprečno pomicanje (*across board movement*) kada je riječ o referencijalnom značenju. Naime teorija pomicanja pretpostavlja da bi determinator (determinirajući izraz) pri poprečnom pomicanju trebao podrazumijevati interpretacijsku identičnost referenta u obama koordinandima:

13) *Maja kupuje, a Ivan čita neku knjigu.*

Kako vidimo, kod izraza *neka knjiga* ne radi se o istom referentu, odnosno ne možemo tvrditi da se može raditi isključivo o istom referentu (*Maja kupuje kuharicu, a Ivan čita sportski almanah* – oboje odgovara izrazu *neka knjiga*).

Za razliku od toga kod analipse postoji sukladnost s teorijom poprečnog pomicanja¹⁴:

¹³ Rečenice poput navedene ne treba tumačiti na isti način kao rečenice poput *Svjetlost je prodirala ispod i iznad vrata* jer je u gore navedenom primjeru riječ o jednosložnim prijedlozima, koji nemaju vlastiti naglasak, pa u rečenici funkcioniraju kao proklitike i stoga se u standardnom jeziku ne smiju naći ispred rečeničnoga veznika koji također nema svoga naglaska.

¹⁴ Riječ je o skupu pravila kojima se konstituent istodobno pomiče iz svih koordinanada (Ross 1967), pa time i pri analipsi, odnosno u upitnim konstrukcijama poput one navedene u primjeru 14 (Williams 1978).

14) *Koju je knjigu Maja kupila, a Ivan čitao?*

U tom je slučaju referent identičan u obama koordinandima. To također ide u prilog interpretaciji PDC-a kao naprosto prozodijskoj elipsi, dakle ispuštanju prozodijski identičnog materijala, bez ikakva uključivanja značenjskih i diskursnih aspekata.

Međutim u vezi s istim ili različitim referentom pri realizaciji elipse treba napomenuti i to da ne možemo uspostaviti pravilo za hrvatski jezik u kojemu bismo rekli da takav tip elipse nužno podrazumijeva da referent ne mora biti isti jer ima primjera u kojima element ako je ispušten dopušta samo interpretaciju identičnosti referenta, a ako se elipsa nije dogodila, interpretacija je obrnuta:

15) *Netko je u 4 došao, a u 5 otišao.*

16) *U 4 je došao, a u 5 otišao (taj) netko.*

17) *Netko je u 4 došao, a netko je u 5 otišao.*

Primjer 15) pokazuje analipsu s istim referentom, primjer 16) katalipsu (PDC) s istim referentom, dok je u primjeru 17) riječ o različitim referentima u koordiniranoj strukturi u kojoj oba koordinanda sadrže neodređeni subjekt te nije realizirana elipsa.

18) *Marko daje knjigu Ivi, a Lana ____ Peri.*

Identičan finalni element ili niz elemenata u koordinaciji s veznikom „a“ može biti ispušten u prvom koordinandu:

19) *Maja pomaže svojoj ____, a Petar svojoj staroj majci.*

20) *Maja pomaže ____, a Petar odmaže svojoj staroj majci.*

Ograničenje u skladu s tim pravilom glasi da elipsa onemogućava pronominalizaciju kao alternativu (odnosno koordinacija ne dopušta kataforu):

21) *Petar voli, a Ivan mrzi život.*

22) **Petar voli ga, a Ivan mrzi život.*

Identičan inicijalni element ili niz elemenata može biti ispušten u drugom koordinandu:

23) *Ivana je upoznala dva momka, a kući je odvela onog višeg.*

24) *Ivana je lijepa i ____ ne zna matematiku.*

Ta vrsta elipse dopušta pronominalizaciju, pri čemu onda (ipak) više nije riječ o elipsi, a ponešto se mijenja i semantika:

25) *Ivana je lijepa i ona ne zna matematiku.*

Ako razmotrimo sve navedene primjere, vidjet ćemo da teorija o ispuštanju identičnoga prozodijskog materijala pri čemu sintaktička struktura ne trpi nikakve modifikacije ima smisla, međutim princip uključen u takvu vrstu elipse nije samo fonološki, već je i pragmatički – naime koordinandi u strukturama koje pokazuju podizanje desnoga čvora moraju se pojaviti u određenom formatu i poretku, a taj je format uvjetovan pragmatičkim razlozima. Ta pragmatička načela nisu specifična za PDČ (kao ni općenito za elipsu koordiniranih struktura), ali određuju pragmatičku prihvatljivost iskaza.

Neki je iskaz pragmatički prihvatljiv ako je u suglasju s pozadinom, odnosno ako je *dan* (ako se podrazumijeva).

Identičnost elementa na desnoj periferiji koordinanada preduvjet je da bi se PDČ mogao dogoditi, a ona slijedi iz interpretacije fokusne obilježnosti: relacije *povlači za sobom*, koje određuju je li konstituent *dan*, mogu postojati ne samo između konstituenta i izraza koji je eksterni u odnosu na iskaz koji sadrži konstituent, već između konstituenta i drugog izraza sadržanog u istom iskazu. Dakle jedan koordinand strukture u kojoj je podignut desni čvor može služiti kao diskursni antecedent drugom koordinandu za uspostavljanje relacije *povlači za sobom*, koja određuje *danost*. Zahvaljujući toj činjenici preklapanje fonološki identičnog materijala u koordinandima postaje neizbježno. Fonološko (posljedično i fonetičko) brisanje u PDČ-u, koje je opcionalno, karakterizira se kao strategija ekonomičnosti. Aktiviraju je prozodijske činjenice, a indirektno i distribucija fokusnih karakteristika¹⁵.

U vezi s prozodijskim karakteristikama elipse možemo reći da ispušteni element obično nije nositelj naglašene intonacije kada se eksplicira na desnoj periferiji, dakle u fokusu su elementi koji se nalaze neposredno ispred elementa koji je predmet podizanja desnoga čvora, kao što možemo vidjeti u sljedećim primjerima:

26) *Što su kome obećali Ivo i Marija? Ivo je obećao **Petru**, a Marija **Lani** da će doći u Osijek.*

27) *Što je Petar kupio Ivi i Matiji? Petar je Ivi kupio **malo**, a Matiji **veliko** pivo.*

3. Zaključna razmišljanja

U ovom smo radu tematizirali sintaktičke i semantičke karakteristike koordinacije s veznicima *i* i *a* u složenim rečenicama, pri čemu nam cilj nije bio iscrpno analizirati sve postojeće karakteristike, već tematizirati određene (granične) fenomene,

¹⁵ Načinu na koji fokus određuje informacijsku strukturu rečenice trebalo bi posvetiti zaseban rad, pa ovdje zbog prostornih ograničenja za više informacija o tome upućujemo na Krifku 2007.

poput semantičke zavisnosti određenih sintaktički koordiniranih struktura, specifičnosti pojedinih eliptičnih konstrukcija te ograničenja u ispuštanju elemenata pri konstrukciji različitih tipova elipse. Budući da se koordinacija u sintaksi tradicionalno smatra strukturom u kojoj su povezani elementi na neki način ekvivalentni, imaju isti status¹⁶ ili istu gramatičku ulogu, u ovom smo radu ukazali na primjere koji pokazuju otpor takvu poimanju koordinacije – konkretno, koordinacije s veznicima *i* i *a* – odnosno koji ukazuju na neku vrstu asimetričnosti¹⁷. Najjednostavniji su primjeri koordinacijske asimetričnosti uočeni i kao regularna koordinacija prihvaćeni u relativno ranim analizama (primjerice Hudson 1984), a to su oni koji pokazuju određene razlike u gramatičkim kategorijama među koordinandima, poput *Hodala je pažljivo i s velikom gracioznošću*. U takvim se primjerima pretpostavljena „jednakost“, odnosno simetrija, koordinanada pronalazi u nekoj vanjskoj relaciji, konkretno u navedenom primjeru koordinandi su jednaki po tome što imaju istu relaciju ovisnosti s obzirom na „hodanje“ (usp. i Blakemore i Carston 2005: 355). Ponešto su interpretacijski zahtjevniji primjeri određenih tipova elipse u koordiniranim strukturama, poput podizanja desnog čvora, koji ukazuje na izvjesnu asimetriju i koji je u ovom radu detaljnije tematiziran. Kod takvih vrsta asimetričnosti ne postoji suglasnost oko njihova tumačenja u sintaktičkoj literaturi, međutim neka novija istraživanja idu više u smjeru pokušaja diskursnih objašnjenja takvih odstupanja od „zadane“ koordinacijske asimetričnosti (usp. npr. Krifka 2007, Hartmann 2000), pa se u tom smislu raspravlja o informacijskoj strukturi rečenice, fokusu i pozadini te pragmatičkim inferencijama i kognitivnim efektima (u okviru teorije relevantnosti (Sperber i Wilson 1985)). Takve pristupe smatramo vrlo zanimljivima i vrijednima, pa razmatranje koordinacije iz njihovih perspektiva najavljujemo za neki sljedeći rad.

Literatura

- Belaj, Branimir; Tanacković Faletar, Goran. 2020. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Sintaksa složene rečenice*. Zagreb: Disput.
- Blakemore, Diane; Carston, Robyn. 2005. Introduction to coordination: Syntax, semantics and pragmatics. *Lingua* 115. 353–358.
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic structures*. Den Haag: Mouton.
- Christ, Rüdiger. 2011. Linkstilgung und Phonologische Quasi-Identität, *Linguistische Berichte*, 228. 371–411.

¹⁶ Tako primjerice Haspelmath (2004: 3) kaže da su dva elementa koordinirano povezana ako imaju isti status, dok se o koordinaciji ne radi ako postoji asimetričnost, odnosno ako je jedan element važniji od drugoga... o koordinaciji je riječ ako su dva elementa istoga tipa (ili više elemenata istog tipa) povezana u veću cjelinu, pri čemu i dalje imaju istu semantičku relaciju s elementima koji ih okružuju.

¹⁷ Pritom ne želimo reći da je ovaj rad pionirski u tom smislu jer u novijim istraživanjima sintaktičke koordinacije postoji niz evidentiranih primjera asimetričnosti, međutim svi se oni odnose bilo na engleski, bilo na njemački ili na kakav egzotični jezik i neki se zaključci o ograničenjima vezanim uz pojedini koordinacijski veznik naprosto ne mogu primijeniti na hrvatski jezik.

- Culicover, Peter W; Jackendoff, Ray. 2005. *Simpler Syntax*. New York: Oxford University Press.
- Dougherty, R. C. (1968) *A Transformational Grammar of Coordinate Conjoined Structures* (unpublished Doctoral dissertation), MIT.
- Hartmann, Katharina. 2000. *Right Node Raising and Gapping. Interface conditions on prosodic deletion*. Philadelphia, Amsterdam: John Benjamins.
- Haspelmath, Martin. 2004. Coordinating Constructions: An Overview. U Haspelmath, Martin (ur.), *Coordinating Constructions (Typological Studies in Language 58)*, 3–40. Amsterdam: Benjamins.
- Hudson, Richard. 1984. *Word Grammar*. Blackwell, Oxford.
- Jackendoff, Ray. 1971. Gapping and Related Rules. U *Linguistic Inquiry*, 2(1). 21–35.
- Johannessen, Janne Bondi. 1998. *Coordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Krifka, Manfred. 2007. Basic Notions of Information Structure. U Fery, Caroline; Fanselow, Gisbert; Krifka, Manfred (ur.), *The Notions of Information Structure*, 13–57. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam.
- Lang, Ewald. 1977. *Semantik der koordinativen Verknüpfung*. Berlin: Akademie Verlag.
- Lang, Ewald. 1984. *The Semantics of Coordination*. Amsterdam: John Benjamins
- Lehmann, Christian. 1988. Towards a typology of clause linkage. U Haiman, John; Thompson, Sandra D. (ur.), *Clause Combining in Grammar and Discourse*, 181–226. Amsterdam: John Benjamins.
- Levine, Robert 1985. Right Node (Non-) Raising. *Linguistic Inquiry*, 16. 492–497.
- McCloskey, James. 1986. Right Node Raising and Preposition Stranding. *Linguistic Inquiry* 17. 183–186.
- Palašić, Nikolina. 2018. O granicama (i dodirima) koordinacije i subordinacije. U *Sarajevski filološki susreti 4*, zbornik radova, Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 11–23.
- Pasch, Renate; Brauße, Ursula; Breindl, Eva; Waßner, Ulrich Hermann. 2003. *Handbuch der deutschen Konnektoren: Linguistische Grundlagen der Beschreibung und syntaktische Merkmale der deutschen Satzverknüpfers (Konjunktionen, Satzadverbien und Partikeln)*. Berlin: de Gruyter.
- Postal, Paul. 1974. *On Raising*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pranjković, Ivo. 1980. O problemu razgraničenja koordinacije i subordinacije u hrvatskom književnom jeziku. U *Filologija*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 151–163.
- Ross, John Robert. 1967. *Constraints on Variables in Syntax*. Doctoral dissertation. MIT.
- Ross, John Robert. 1970. Gapping and the Order of Constituents. U Bierwisch, Manfred; Heidolph, Karl Erich (ur.) *Progress in Linguistics*, 249–259. The Hague: Mouton & Co.
- Schwabe, Kerstin; Zhang, Ning Nina (ur.). 2000. *Ellipsis in Conjunction*. Tübingen: Niemeyer.
- Sternefeld, Wolfgang. 2006. *Syntax. Eine morphologisch motivierte generative Beschreibung des Deutschen*. Band 2. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Wexler, Kenneth; Culicover, Peter W. 1980. *Formal Principles of Language Acquisition*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Williams, Edwin. 1978. Across-the-Board Rule Application. U *Linguistic Inquiry* 9, 31–43.
- Zhang, Niina Ning. 2009. *Coordination in syntax*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

COORDINATED SENTENCE STRUCTURES WITH CONJUNCTIONS *A* AND *I*

Although coordinated sentence structures in their simplest form are understood as certain conjunctive (symmetrically) connected components, coordination is a far more complex phenomenon. Since the beginning of generative theory onwards, research has shown that coordination does not necessarily mean symmetry, and some other claims that are usually taken as a distinguishing element between coordinated and subordinated structures are questioned in this paper. This paper will consider the coordination realized by the conjunctions *i* and *a* and the specifics arising from the structural and semantic relations between the conjuncts connected by these conjunctions. In doing so, we will pay special attention to the notion of ellipse in coordinated sentence structures and the so-called *right node raising*, which is realized in some elliptical structures (e.g., *Ivana makes and Marko drinks coffee*). In this sense, we consider the criteria according to which an ellipse is possible in certain coordinated sentences, while in others it is not, and attempt to determine the reasons for such differentiation.

Keywords: coordination, conjunction *i*, conjunction *a*, ellipse, right node raising

Adresa autorice:

Nikolina Palašić

Filozofski fakultet Rijeka

HR – 51 000 Rijeka, Sveučilišna avenija 4

nikolina.palasic@ffri.uniri.hr